

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 4 Sayı/Num: 1
Haziran / June 2024
ISSN 2792-0194

Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme¹ □ An Evaluation on Muhsinzâde Mehmed Pasha's Waqfs

Doktora Öğrencisi Beyhan ŞAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

beyhansanx@gmail.com / ORCID: 0000-0003-1360-4121

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 12.01.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 20.05.2024

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2024

Pub Date Season / Yayın Sezonu: Haziran / June

Volume/ Cilt: 4 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 58 - 79

1 * Bu makale “Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın Hayatı ve Vakıfları” adlı yüksek lisans tezinden üretilerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Beyhan Uyar, “Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Vakıfları” Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

Öz

1704 yılında İstanbul'da doğan Muhsinzâde Mehmed Paşa, 18. yüzyılın önemli asker ve devlet adamlarından Sadrazam Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın oğludur. Anadolu'da ve Rumeli'de çeşitli idari görevlerde bulunan Muhsinzâde Mehmed Paşa iki defa sadarete getirilmiştir. İlk sadaretini 30 Mart 1765/6 Eylül 1768 tarihleri arasında; ikincisini ise 28 Kasım 1771/31 Temmuz 1774 tarihleri arasında yapmış, Küçük Kaynarca Antlaşmasının imzalanmasının akabinde de vefat etmiştir. Valilikleri ve sadareti döneminde, görev yaptığı bölgelerde çeşitli hayrât yaptırmış ve bunlar için vakıflar tesis etmiştir. Bu vakıfların sayısı tespit edebildiğimiz kadarıyla dokuzdur. Paşa'nın vakıf hayrâtından, üçü Travnik'te (1179/1765, 1181/1767, 1182/1768), diğerleri Vodina (1169/1756), Anabolu (1184/1770), Şumnu (1186/1772), Üsküp (1186/1772), İstanbul (1188/1774), Silistre'dedir. Paşa, bu vakıflar aracılığıyla sözü edilen şehirlerde cami, medrese, muallimhane, çeşme, mektep ve derbend gibi hayrât yaptırmış ya da bazılarının bakım ve tamirini sağlamıştır. Sözü edilen bu vakıfların araştırılması için Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki Osmanlı Arşivinde bulunan ilgili vakıf kayıtları ve defterler incelenmiştir. Ayrıca konuyla ilgili ikincil kaynaklardan ve araştırma eserlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen bilgilerle Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın vakıf eserleri, gelir kaynakları, vakıf görevlileri, bunların vazifeleri, masraflar ve vakfın işleyiş şekli hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhsinzâde Mehmed Paşa, Osmanlı Devleti, Vodina Vakfı, Travnik Vakfı, Kaçanik ve Pirlepe Derbendleri Vakfı, 18. yüzyıl

Abstract

Muhsinzâde Mehmed Pasha, born in Istanbul in 1704, is the son of Grand Vizier Muhsinzâde Abdullah Pasha, one of the important soldiers and statesmen of the 18th century. Muhsinzâde Mehmed Pasha, who held various administrative duties in Anatolia and Rumelia, was brought to the Grand Viziership twice. He served as his first grand vizier between 30 March 1765 and 6 September 1768; He made the second one between 28 November 1771 and 31 July 1774, and died after the signing of the Küçük Kaynarca Treaty. During his governorship and grand vizierate, he had various charities built in the regions where he served and established waqfs for them. As far as we can determine, the number of these waqfs is nine. Pasha's waqf charity, three of them in Travnik (1179/1765, 1181/1767, 1182/1768), the others in Vodina (1169/1756), Anabolu (1184/1770), Shumen (1186/1772), Skopje (1186/ 1772), Istanbul (1188/1774), in Silistra. Through these waqfs, Pasha had charity built or repaired some of them, such as mosques, medrese (schools of high education), muallimhane (Ottoman Primary-Elementary Schol), fountain, maktab and derbend. In order to investigate the mentioned waqfs, the related waqf records and books in the Archives of the General Directorate of Waqfs and the Ottoman Archives under the Presidency of State Archives were examined and utilized. With the information obtained, it has been tried to give information about Muhsinzâde Mehmed Pasha's waqf works, income sources, waqf personnel, personnel's duties, expenses and the functioning of the waqf. In addition, secondary sources and research works related to the subject were used.

Keywords: Muhsinzâde Mehmed Pasha, Ottoman State, Vodina Waqf, Travnik Waqf, Kacanik and Pirlepe Derbends Waqf, 18th century.

GİRİŞ

Vakıf, Osmanlı İmparatorluğu sistemi içerisinde bugünkü sosyal devlet fonksiyonunu yerine getiren, yaşamı bütünüyle kuşatan, bireysel teşebbüsle hayatiyet kazanan, ebediyen bu işlevi yerine getirmek üzere teşkilatlandırılan, dini, sosyal ve hukuki bir organizasyondur¹. Osmanlılar, vakıf müessesesini selevi olan Türk-İslam devletlerinden tevarüs etmişler ve zamanın ihtiyaçlarına mütenasip olacak biçimde tarih sahnesine çıktıkları ilk devirden itibaren özgün katkılar sunarak geliştirmişlerdir. Cami, tekke, imaret, mektep, çeşme, aşevi, dükkân gibi bileşenlerden oluşan vakıf eserleri, toplumsal ihtiyaçların bütününe kuşatacak biçimde karşılamak için tesis edilmiştir. Osmanlılardaki vakıf eserlerinin, yerleşim birimlerinin fiziksel bakımdan gelişmesine ve ekonomik imkanların artmasına katkı sunduğu, buldukları yeri bir cazibe merkezi haline getirdiği bilinen bir vakıdır².

Vakıf tesis etmekteki temel motivasyon kaynağı, insana, topluma, doğaya, hayvana kısaca yaratılana yarar sağlama isteğidir. Vakıf kurucuları, bu esas amacın yanında, kendi isimlerini sonsuza kadar yaşatmak ve ahiret hayatında fayda sağlayacak iyilikler biriktirmek amacıyla çeşitli hayır eserlerini bırakmışlardır. Osmanlı devlet ve toplum hayatında hanedan mensuplarından en ücra yerdeki sivil vatandaşa kadar geniş bir yelpazede cinsiyet fark etmeksizin pek çok kimse, gelirleri nispetinde vakıf kurmuşlardır. Çalışmanın zaman aralığını teşkil eden 18. yüzyıl vakfiyeleri temel alınarak, vakıf kurucularının kimliği üzerine yapılan bir araştırmada, o dönemdeki vakıfların %65.7'sini askeri sınıfta bulunan devlet görevlileri tarafından kurulduğunu ortaya koymaktadır. Pa-dışahlar, bürokratlar ve ulema gibi unsurlardan oluşan bu grup içerisinde vakıf kuran sadrazamların ortalama %5'lik bir orana sahip olduğu saptanmıştır³.

İncelememize konu olan vakıfların kurucusu Muhsinzâde Mehmed Paşa, XVIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde 1768/1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın olduğu dönemde iki kez sadarete getirilmiştir. Hayırsever bir kişiliğe sahip olan Muhsinzâde Mehmed Paşa, sadarete kadar yükseldiği bürokratik kariyeri boyunca görev yaptığı yerlerde pek çok vakıf eseri tesis etmiştir. İstanbul, Rumeli ve Anadolu'yu kapsayan geniş bir coğrafyada kurduğu vakıflar, bu incelemenin konusunu oluşturmaktadır.

Ana kaynak grubu olarak, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki (VGMA) vakıf defterleri ile perakende evraka başvurulmuştur. Aynı zamanda, araştırma konusuyla doğrudan bağlantılı olan alanyazındaki bilgiler, arşiv belgeleriyle karşılaştırılarak kaynaklar arasında uyumlu

1 Vakıf müessesesinin insan yaşamını tüm yönleriyle kuşatmasını konu alan şu ibareler alıntılanmaya değer niteliktedir: “Vakıflar sayesinde bir adam vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallardan yer içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir medresede hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır ve öldüğü zaman kendisi vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülür.” İsmet Kayaoğlu, *İslam Kurumları Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, 1980),148.

2 Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi (VD)*. VII (İstanbul 1968): 64; M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar- Mülkler-Mukataalar*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1952), 160.

3 Bahaeddin Yediyıldız, “Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800”, *Osmanlı Araştırmaları*, III, (İstanbul 1982): 146.

bir denge kurulması, özgün ve tutarlı bir metin oluşturularak Muhsinzâde Mehmed Paşa vakıflarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir. XVIII. yüzyılın üçüncü çeyreğine, bürokratik kariyeri ve yaptırdığı hayır eserleriyle kalıcı izler bırakan Muhsinzâde Mehmed Paşa, akademik düzeyde araştırmalara konu edilmiştir. Japon araştırmacı Yuzo Nagata'nın doktora tezi olarak hazırladığı, “Muhsin-Zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi” başlıklı çalışmasında, Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın kurduğu vakıfların isimleri sıralanmış, ancak mahiyet ve kapsamı hakkında ayrıntılı değerlendirmeler yapılmamıştır. Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın bürokratik kariyeri çerçevesinde XVIII. yüzyılda merkezi otoritenin zayıflamaya başlamasıyla birlikte yerel güç odakları olarak beliren ayanlar mercek altına alınmıştır.⁴

1. Muhsinzâde Mehmed Paşa

Osmanlı tarihinin önemli kırılma dönemlerinden biri olan XVIII. yüzyıl üçüncü çeyreğinde görev alan Muhsinzâde Mehmed Paşa iki defa sadaret makamına getirilmiştir. İncelemeye konu olan vakıfların bânisi Muhsinzâde Mehmed Paşa, bu göreve çok yabancı olmayan bir aileden gelmekteydi. Babası Muhsinzâde Abdullah Paşa, Osmanlı bürokrasisinde çeşitli görevler üstlendikten sonra 1737 yılında sadrazamlığa getirilmişti⁵. Devlet yönetimi ve bürokratik kariyerini ilerletme konusunda, Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın babasının tecrübelerinden yararlandığı bilinmektedir.

Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın devlet hizmetindeki ilk görevi, silahşorluk⁶ olmuş ve daha sonra babasının sadrazamlığa yükseldiği 1737 yılında, saray kapıcılarının en üst düzey amiri konumunda olan kapıcılar kethüdalığına⁷ getirilmiştir. Ertesi yıl vezir rütbesi alarak Maraş valiliğine, 1160/1747 yılında Adana valiliğine tayin edilmiştir.⁸ 1161/1748 yılında, Muhsinzâde Mehmed Paşa Bosna valiliğine getirilmiş, 1162-63/1749-50 tarihleri arasında Hotin Valisi,⁹ 1169/1756'da Rumeli valisi ve akabinde de Vidin muhafızı olmuştur.¹⁰ 1171/1758 yılında Sultan III. Mustafa'nın kız kardeşi Esmâ Sultan ile evlenmiş ve Damâd-ı Şehriyârî olmuştur. Çeşitli valilik görevleri ile bazı memuriyetlerinden sonra 7 Şevval 1178/30 Mart 1765 tarihinde sadaret mührünü almış fakat

4 Yuzo Nagata, *Muhsin-Zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, (İzmir: Akademi Kitabevi 1999).

5 Sadrazam Muhsinzâde Abdullah Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Emecen, “Muhsinzâde Abdullah Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. Ek-1, (Ankara 2020): 8-10.

6 Silahşor, Osmanlı askeri yapılanmasında bazı özel silahları kullanma konusunda yetenekli askerlerin istihdam edildiği bir sınıftır. Aynı zamanda, padişahın maiyetinde muhafız olarak kullanılan askerlere bu isim verilirdi. Ayrıntı için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, C. III, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1972), 226.

7 Kapıcılar kethüdası, kapıcıların en büyük amiridir, kapıcılar hakkında genel bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Kapıcı”, *DİA*, C. 24, (İstanbul 2001), 345-346.

8 (BOA, TS.MA.e, 334/8-9)

9 Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, Haz. Tahir Güngör, Cilt I, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 64; Mehmed Süreyya, “Mehmed Paşa (Muhsin-zâde)”. *Sicill-i Osmani*, C. IV, Haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Akta-

10 Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, Haz. Tahir Güngör, Cilt II, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 1228; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV. 1. Kısım, Ankara: TTK Basımevi, 1988), 400; Muhsinzâde Mehmed, Abdullah Efendi'nin oğludur. Abdullah Efendi'nin babası, Halepli bir tüccar olan Muhsin Çelebi'dir (ö. 1081/1670-1671). Muhsinzâde lakabı dedesinden dolayı gelmektedir. Muhsinzâde Mehmed 1116/1704 yılında İstanbul'da doğmuştur. Yetiştigi çocukluk dönemi ve aldığı eğitimler hakkında bilgiye ulaşamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmed Süreyya, “Mehmed Paşa (Muhsin-zâde)”. *Sicill-i*

üç yıl sonra görevinden azledilmiştir.¹¹ 1770'te gerçekleşen Mora İsyanının bastırılmasındaki üstün faaliyetleri Paşa'nın yeniden sadaretini gündeme getirmiş ve 1185/1771'de ikinci kez sadarete getirilmiştir. Paşa'nın sadareti 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasına kadar devam etmiştir.¹²

Küçük Kaynarca Antlaşması esnasında hastalığı ilerleyen Muhsinzâde Mehmed Paşa Cemaziyelevvel 1188/Temmuz 1774 tarihinde, yetmiş yaşındayken vefat etmiş, cenazesi önce Karinâbad kasabasına defnedilmiş, sonrasında Edirne'de bulunan Eski Cami haziresine annesinin yanına nakledilmiştir. On gün sonra Esmâ Sultan'ın arzusuyla İstanbul'da Eyüp Mezarlığına defnedilmiştir.¹³

Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın tereke kaydında bedestenden alınan üç yük¹⁴ akçe ve Çukacılar adlı handan alınan on yük akçe mal varlığı bulunmaktadır. Kütüphanesinde bulunan, Hâfız hatlı Kelâm-ı Kadîm, Enâm-ı Şerîf, Naimâ ve Taberî Tarihleri, İskendernâme, Kâdîhân, Şerh-i Meşarik-i İbni Mülk, Gâyetü'l-Beyân Mine't-Tıb, Târih-i Gülşen-i Hulefâ, Ref'û'l-Hıcab, Lügât-ı Ahterî, Gülistan Tercümesi, İbn-i Hallikan gibi eserler, paşanın entelektüel portresine ilişkin fikir vermektedir.¹⁵ Muhsinzâde Mehmed Paşa, Cerrâhî tarikatının önde gelen mensuplarından. Nûreddin Cerrâhî Tekkesi'ne kıymetli yazma eserlerden oluşan bir kütüphane vakfetmiştir. Bu kütüphanenin 1782 yılındaki Balat yangınında yandığı bilinmektedir.¹⁶

2. Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın Vakıfları

Muhsinzâde Mehmed Paşa, idari görevlerinin bulunduğu yerler olan Vodina, Silistre, Travnik, Anabolu, Şumnu, Üsküp gibi yerlerde çeşitli vakıf eserleri tesis etmiş ve hayrât bırakmıştır. Bu vakıfların faaliyetlerini sürdürmesi için ekonomik kaynak oluşturmak amacıyla, kişisel gelirinden bir miktar para, kendisine ait olan mülkünün bir kısmını ve tasarrufu altındaki bazı mallarını vakfetmiştir.¹⁷

Rumeli valisi olduğu dönemde Vodina kazasında, biri babası Muhsinzâde Abdullah Paşa diğeri kendi adına iki cami yaptırarak bunların masraflarının karşılanması için mumhane, kahvehane, bakkal dükkânı, berber ve hasırcı dükkânı gibi işletmelerden elde edilen kira gelirlerini vakfetmiştir. Travnik'te, hayrât olarak cami, medrese, muallimhane inşa ettirmiş ve buradaki bir çeşmenin bakım ve onarımını sağlamıştır. Buradaki hayır

11 Mehmed Hâkim Efendi, Hâkim Efendi Tarihi, 1177; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 401.

12 Küçük Kaynarca Antlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Haka'iku'l-Ahbar*, haz. Hüseyin Sarıkaya, (İstanbul: İstanbul: Çamlıca Basım Yayın 2018); Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006); Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, (çev. Gül Çağalı Güven), (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010); Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA*, C. 26. (Ankara 2002), 524-527.

13 "Mehmed Paşa (Muhsin-zâde)", *Sicill-i Osmanî*, 1064; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 403.

14 Yük, Osmanlı Devleti'nde sabit değeri olmayan bir ağırlık birimidir. Hazine Ruznamçe defterlerindeki bilgilerden yola çıkarak bir yük akçenin 100.000 akçeye karşılık geldiği belirlenmiştir (Ömer İşbilir, "Yük", *DİA*, C. 44, (İstanbul 2013), 46-48.

15 Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS.MA.e), 191, 5.

16 Nagata, *Muhsin-Zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, 50; Cerrahiye, Halvetiyye-Ramazaniyye tarikatının Nûreddin Cerrâhî'ye (ö. 1133/1721) atfedilen bir koludur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Cemal Öztürk, *Şeyh Nureddin Cerrahi ve Cerrahi Takikati*, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004).

17 Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın kurduğu vakıflar hakkındaki genel bilgiler için bkz. Tablo 1.

eserlerin bakımlarının yapılması ve masraflarına sarf edilmesi amacıyla 7.000 kuruş nakit para ile Travnik'te bulunan bir han, bir bahçe, bir ev ve çayır vakfetmiştir. Bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Anabolu'da satın aldığı zeytinlikten elde edilen gelirleri, buradaki iki çeşmenin bakım işleri için tahsis etmiştir¹⁸. Bulgaristan'ın kadim şehirlerinden biri olan Şumnu'daki bir bostan arsası ve iki değirmenin hâsılından elde edilen akarı, Muhsinzâde Camii, mektebi ve tekkesinin masrafları için sarf edilmek üzere vakfetmiştir. Bunların dışında İstanbul'da yaptırdığı bir hanın gelirlerini de çeşitli hayır işleri için vakfetmiştir¹⁹.

2.1. Vodina'daki Vakfi ve Hayrâtı

Vodina şehri Yunanistan'ın kuzey kısmında bulunmaktadır. Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın 1169/1756 yılında Rumeli valisi olduğu sırada bu vakfi tesis ettiği bilinmektedir. Paşa, vakfettiği bazı mülkleri, kendi adıyla anılan camii ile babasının adına yaptırdığı Muhsinzâde Abdullah Paşa Camii'ne bağışlamıştır.²⁰ Bu eserlerin idaresini konu olan 5 Cemâziyelevvel 1169/6 Şubat 1756 tarihli vakfiyede hayrât ve akarat ile ilgili kısımlarda gelirler tarif ve tasnif edilmiştir.²¹ Paşa, vakfin giderlerine finansal kaynak oluşturmak amacıyla kendi mülkünden, Vodina'da bulunan bir mumhane dükkânını, yedi adet odası ve bu odalar içinde gerekli aletleriyle birlikte vakfetmiştir. Bunların dışında iki mumhane dükkânını içindeki levazımatı ile birlikte; bir kahvehane ile bitişindeki hasırcı dükkânını; başka bir kahvehane ve berber dükkânı ile iki bakkal dükkânını da vakıf gelirlerine eklemiştir²².

Vodina şehrinde kurulan bu vakfin vakfiyesinde ayrıntılı olarak dökümleri sunulan işletmeler kiraya verilecek ve elde edilen gelirden merhum babasının Vodina'da bulunan camiinin ihtiyaçları için sarf edilecektir. Camiinin aydınlatma ihtiyacı için kullanılması maksadıyla günde bir akçe mum yağı ve üç buçuk akçe zeytinyağı ücreti verilecektir. Camide görevli imam ve hatiplere günde iki akçe verilmesi uygun bulunmuştur. Camide iki müezzin görev yapmaktadır ve her birine günlük altışar akçe verilmesi şart koşulmuştur. Vakıf şartnamesindeki bilgilere göre bir müderrise haftada iki defa olmak üzere fıkıh dersleri vermesi karşılığında günde on akçe verilmesi istenmiştir. Camide su taşımakla görevli olan kişiye günde altı akçe ve cüzhân olarak vazifeli kişinin camide her gün Kur'an-ı Kerîm okuyarak hâsıl olan sevabı merhum babasına hediye etmesi neticesinde günde altı akçe alması vakıf şartlarında belirtilmiştir.

Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın babası Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın yaptırmış olduğu ve yine babasının adıyla anılan camii için ayrılan masraflar Vodina'da kurulan bu vakıf sayesinde karşılanmıştır. Vakfiyeye göre Paşa'nın kendi yaptırdığı cami için de bazı gelir sarfı söz konusudur. Buna göre günde iki akçe ayrılarak mumyağı satın alınması; üç buçuk akçe ile zeytinyağı alınması uygun görülerek bu aydınlatma araçlarının, kendi

18 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), defter 456, sayfa 178, sıra 32.

19 Şumnu'daki vakıfların gelir kaynakları ve diğer ayrıntılar için bkz. Beyhan Uyar, "Muhsinzade Mehmed Paşa'nın Hayatı ve Vakıfları", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi 2019), 70-75.

20 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 400; Nagata, *Muhsin-Zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, 49; Mac-hiel Kiel, "Vodina", C. 43, *DİA*, (İstanbul 2013), 121.

21 VGMA, defter 503, sayfa 245, sıra 6

22 Bkz. Tablo 1.

adıyla anılan bu camiin aydınlatması için kullanılması istenmiştir. Camide imam ve hatip vazifesinde olan bir kişiye günde sekiz akçe; müezzin ve kayyım vazifesinde bulunana günlük on akçe verilecektir. Cuma günleri camide vaaz ve nasihatte bulunacak olan vâize günde iki akçenin vazifesi karşılığında verilmesi şart koşulmuştur. Caminin yan tarafında bulunan mektep için de vakıf akarından bazı harcama kalemleri ayrılmıştır; mektebin hocasına günlük iki akçe, bu hocanın yardımcısına günde iki akçe verilmesi vakfiyede belirtilmiştir. Vâkıfın kendisinin ve babasının yaptırdığı söz konusu iki caminin masraflarını karşılamak amacıyla kurulan bu vakıfta bir de müteveli kaymakamı bulunmaktadır; tevliyet, kitabet ve cibayet görevleri için günde sekiz akçe verilmesi de şartlar arasındadır.

Vakfiyenin son kısmında, belirtilen şartların bozulmaması konusunda kati vurgular yapıldıktan sonra vakfın tesciline ve kurulmasına şahitlik edenlerin isimleri, vazifeleri, lakapları ve unvanları verilmektedir. Şahitler arasında şehrin askeri sınıfından ve ileri gelenlerinden kimseler bulunmaktadır.

2.2.Travnik'te kurduğu Vakıflar ve Hayrâtı

Muhsinzâde Mehmed Paşa, Rumeli'deki görevleri sırasında bu bölgelerde vakıflar kurmuş ve hayır işlerinde bulunmuştur. Bu vakıf ve hayrâtın çoğunluğu Travnik'te bulunmaktadır. Travnik şehri, bir sancak vasfıyla Bosna eyaletine bağlı olarak yönetilmiştir ve buranın en büyük merkezlerinden biridir.²³ Muhsinzâde ailesi Bosna'da bazı idari görevlerde bulunmuş ve burada nüfuz kazanmış bir ailedir. Muhsinzâde Abdullah Paşa, 1162/1749 yılında bu sancaktaki görevi esnasında vefat etmiştir ve türbesi burada bulunmaktadır.²⁴ Muhsinzâde Mehmed Paşa, babasının türbesinin bulunduğu Travnik şehrinin şenlenmesi ve abâd olunması için cami, medrese, muallimhane ve çeşme yaptırmış, bunlara akar olarak kendi malından bir miktar sarf etmiştir.

Muhsinzâde Mehmed Paşa, Bosna Valisiyken 30 Mart 1765 tarihinde sadaret görevine getirilmiş ve mühr-i hümayunu almıştır.²⁵ Sadareti sırasında Paşa, Travnik'te üç vakıf kurmuş; cami, medrese, muallimhane ve çeşme inşa ettirmiştir. Bunların masraflarına sarf edilmek üzere kendi malından 7.000 kuruş nakit para ile Travnik'te bulunan bir hanın gelirlerini vakfetmiştir. Bu handa sekiz oda, iki sofa, ahır, samanlık ve gölgelik bulunmaktadır. Sözü edilen han dışında bir bahçe, bir ev ve çayır da vakfetmiştir.²⁶

2.2.1. Ebubekir Hamamı Vakfı

Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya ait 1177/1763 tarihli alım satım sözleşmesine (mübayaa hücceti) göre Travnik'te Valikonağı yakınında bulunan Ebubekir Hamamı'nın dörtte bir oranında hissesi 550 kuruş karşılığında satın alınmış ve vakıf gelirlerine dâhil edilmiştir.²⁷ Saraybosna'da bulunan Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde

23 Machiel Kiel, "Travnik", *DİA*, 41. (İstanbul: 2012), 308.

24 Feridun Emecen, "Abdullah Paşa- Muhsinzâde", *DİA*, EK-1, (İstanbul: 2016), 8-10; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, (İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1982), 448.

25 Nagata, *Muhsin-Zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, 51.

26 Tablo 1.

27 VGMA, defter 456, sayfa 181, sıra 35

A-154'te kayıtlı olan Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya ait vakfiye 1179/1765 tarihine aittir.²⁸ Vakfiyeye göre; satın alınan Ebubekir Hamamı hissesi her sene icâre-i misliyesiyle kiraya verilip elde edilen gelir, Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın merhum babasının Travnik'teki türbesinin masraflarını karşılamak için kullanılmıştır. Türbedeki kandillerin yakılması için 4 sağ akçenin²⁹ günlük olarak harcanması istenmiştir. Paşa, camide her gün 3 cüz Kur'an-ı Kerim okunup sevabının merhum babasının ruhuna bağışlanmasını istemiştir. Bu maksatla eczâhâna yani Kur'an'dan bir cüz okumakla vazifeli okuyuculara vazifeleri karşılığında günlük dörder sağ akçe verilmesini istemiştir. Şeyh Hafız Osman Efendi'ye Kur'an-ı Kerim okuması karşılığında günlük 2 sağ akçe verilmesi uygun görülmüştür. Müderris Müftizade Salih Efendi'den vakıf nezareti vazifesi ile İkinci namazından sonra Kur'an-ı Kerim'den Nebe' Sûresini okuması istenmiştir. Okunan Kur'an-ı Kerim'den hâsıl olacak sevâbın, vâkıfın babasının ruhuna hediye edilmesi karşılığında günlük 4 sağ akçenin müderrise verilmesi vakıf şartları arasındadır. Vakfın mütevellisine 3 sağ akçe verilmesi, vakfedilen meblağdan kalanının Ebubekir Hamamının tamir işlerine sarf olunması şartı da eklenmiştir.

2.2.2. Tekke Cami Vakfı

Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın hayır işlerine dair diğer kayıt, 1181/1767 tarihli vakfiyedir.³⁰ Tekke Camii vakfı, Paşa'nın Travnik'te kurduğu ikinci vakıftır. Paşa'nın sadarete olduğu sırada kurulan bu vakıf ile Travnik'teki Tekke Caminin bakımı ve yenilenmesi amaçlanmıştır. Vakfiyeden edinilen bilgilere göre bu cami kullanılamaz haldedir, yıkılmak üzere ve harap durumdadır. Vakfiyede belirtildiğine göre kullanılamaz haldeki caminin ihyasını gerçekleştirmesindeki en önemli amaç Müslümanların burada ibadetlerine devam edebilmelerini sağlamak ve Allah rızasını kazanmaktır. Bu hayır işine ek olarak Muhsinzâde Mehmed Paşa kendi gelirlerinden 3000 kuruşu, caminin yanına yedi odası bulunan bir medrese ve bir muallimhane yaptırarak bunların bakımı, onarımı, personel giderleri ve diğer masraflarını karşılamak üzere vakfetmiştir. Bu para yıllık yüzde 15 hesap üzere istirbah³¹ yoluyla arttırılarak gelirin söz edilen ihtiyaçlara sarf olunması şartnamede belirtilmiştir. Bu haliyle vakıf, nakit sermaye ile kurulması açısından para vakfı olma özelliği taşımakta ve Paşa'nın kurduğu vakıflarla kıyaslandığında en yüksek gidere sahip vakıftır.

Vakfiyede belirtilen şartlara göre vakfedilen bu paranın işletilmesi halinde elde edilen gelirden günlük 30 sağ akçenin, belirtilen medresede müderris vazifesinde bulunması için Hacı Mehmed Efendi'ye verilmesi şart koşulmuştur. Medresedeki talebeler için günlük 6'şar akçe, masrafları ve yemek ücretleri olarak tahsis edilmiştir. Medresede bevvâb yani kapıcı olarak görev yapan kişiye günlük 2 akçe verilmesi istenmiş, ayrıca kapıcılık

28 *Bosna-Hersek Vakıfları*, C. 4. Ed. Mevlüt Çam, Rahman Ademi, (Ankara: VGM Yayınları, 2016), 1583, 1584.

29 Osmanlı mali sisteminde sağ akçe, beyaz akçe, çil akçe gibi farklı isimlendirmeler, XVII. Yüzyılda akçenin reel olarak piyasada dolaşımının durdurulmasından ve sadece mali servislerde kullanılır hale gelmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Ayrıntı için bkz. Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, ter. M.A.Kılıçbay, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 221.

30 VGMA, defter 101, sayfa 330, sıra 9

31 Vakıf gelirlerinin kredili olarak işleme açılması ve arttırılması yoluyla elde edilen kazanç, istirbah olarak tanımlanmıştır. Beşir Gözübenli, "Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Mallarının Faizli İşletilmesi Hakkında Tahlili Bir Değerlendirme", *Vakıf Haftası Dergisi*, 11, (Ankara 1994), 57.

görevine ilaveten kayyım ve ferraş görevleri de verilerek günlük 4 akçe daha alması uygun bulunmuştur. Cami ve medresenin aydınlatılmasını sağlamak üzere yağ ile hasır alınması için günlük 10 sağ akçe kullanılması vakıf şartları arasındadır. Muhsinzâde Mehmed Paşa, Travnik'te Tekke Camii yanına bir muallimhane yapılmasını şart koşarak Şeyh Mehmed Efendi'ye muallimhanede Kur'an-ı Kerim dersleri verme vazifesi karşılığında günlük 6 akçe verilmesini istemiştir.

Vakfiyede adı geçen diğer personel ve vazifeleri şu şekildedir; Salı günleri öğle namazından sonra Tekke Camii'nde cemaate vaaz etmesi istenen Ebubekir Efendi'ye vazifesi karşılığında günde 10 akçe verilmesi uygun bulunmuştur. Tekke Camii imamı Nuh Efendi'ye hizmeti karşılığında günde 6 sağ akçe, müezzin Molla Hasan'a 4 sağ akçe, vakfın tevliyet (yönetim) görevinde olan Mehmed Efendi'ye vazifesi karşılığında günde 6 akçe verilmesi şartnamede yer almaktadır. Vâkıf Muhsinzâde Mehmed Paşa; vakfı yönetmesi için Hacı Salih Efendi'ye günlük 6 sağ akçe, kâtip olan İshak Efendi'ye günlük 9 sağ akçe, Câbî İshak Efendi'ye 6 akçe vazife ücreti verilmesi şartnamede bulunmaktadır. Bu görevler vakfiyede adı geçen şahıslardan sonra camide vazifede bulunan sonraki görevlilere tahsis edilecektir. Bu harcama kalemleri için masraf ayrıldıktan sonra artan miktar olursa bunun mütevellide kalması istenmiş ve gerektiğinde vakıf hayrâtının diğer ihtiyaçları için kullanılması istenmiştir. Zaman içinde medresenin yıkılması ve medreseye harcanan paranın sarf edileceği yer kalmaması durumunda, bu paranın fukara-i müslimine sarf olunması şartı da vakfiyeye eklenmiştir.

Vakfiyedeki şartların tescili için mahkemede bulunan şahitler şehrin ileri gelenlerinden olup, mahkemede bir bakıma bilirkişi sıfatıyla bulunmuşlardır. Travnik'teki bu vakfın kuruluşuna şahitlik edenler Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın yakınındaki devlet görevlileridir. İsimlerinin önündeki unvan ve sıfatlar, şahitlerin Travnikli olduğunu göstermektedir.

2.2.3. Muhsinzâde Vakfı

Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın Travnik'te kurduğu üçüncü vakıf 1182/1768 tarihlidir.³² Vakıf şartnamesinin başında vakfın tescil edildiğine dair bilgi bulunmaktadır; tescil eden kişi ise vakıf işleri ile görevli memur olan Ali bin Mustafa'dır. Vakfiyeden anlaşıldığı üzere Paşa bu vakfı sadaret döneminde kurmuş; Yaratan'ın affına mazhar olmak, Allah rızası için vakfettiklerinin kabul olması ve sevap kazanmak niyetinde olduğunu beyan ederek malından 4.000 kuruşu mütevelliyeye teslim etmek suretiyle vakfetmiştir. Bu paranın helal yolla istirbah olunmasını, hâsıl olan gelirden Travnik'te diğer cami ve medrese inşa edilmesi için sarf olunmasını istemiştir.

Günlük 30 akçe karşılığında görev yapması istenen müderrisin yetkinlikleri üzerine kapsamlı bilgi verilmiştir; buna göre müderrisin, tabiat ilmi ve matematik ilmi gibi akıl esaslı üzerine olan dersleri vermeye yetkin bir kimse olması beklenmekte ve haftada üç gün bu medresedeki öğrencilere ders vermesi istenmektedir. Vakıf gelirlerinden yararlanacak diğer hayır kurumu olan camide vâizlik yapacak kimseye bu vazifesi karşılığında 10 akçe ücret verilmesi vakıf şartlarına eklenmiştir. Kur'an-ı Kerim'i iyi okuyan bir kimsenin imam olması istenmiş ve günde beş vakit namazı cemaate eda ettirmesi karşılığında günlük 6 akçe verilmesi şart koşulmuştur.

32 VGMA, defter 456, sayfa 178, sıra 32; bkz: Ek 1

Camide müezzin vazifesinde olan kimseye ise günlük 4 akçe verilecek, caminin kapıcısına ise günlük 2 akçe ücret ödenecektir. Kayyım ve ferraş olarak iki görevi ifa eden bir kişiye, vazifelerinden dolayı günlük 4 akçe ücret uygun bulunmuştur. Caminin aydınlanmasında kullanılan kandiller için yağ ve hasır masraflarına günlük 10 akçe sarf olunmasını istenmiştir.

Yedi odası bulunan medresede talebelerinin yiyecek ihtiyacının karşılamaları için her talebeye günlük 6'şar akçe verilmesi şart koşulmuştur. Vakfın bu gideri için ayrılan miktar toplamda günlük 42 akçedir. Medresede muallim görevini ifâ eden kişiye Kur'an-ı Kerîm derslerini vermesi karşılığında günlük 6 akçe ücret verilecektir. Nâzır olan kimsenin her sene vakfın muhasebe işlerini takip etmesi karşılığında alacağı ücret günlük 6 akçedir. Kâtip olan kişiye ise vakıf masraflarını, gelir-gideri kayda alması karşılığında günlük 9 akçe ücret verilmesi şart koşulmuştur. Vakfın akar kiralalarını toplamakla görevlendirilen câbîye günlük 6 akçe ücret verilmesi şart koşulmuştur. Vakfiyede, cami ve medresede gerekli olan tamir masrafları için 9 akçe ayrılması istenmiştir. İlk vazifenin kendi uhdesinde olması kaydıyla vâkîf, günlük 6 akçenin mütevellîye verilmesini şart koşmuştur. Vakıf akarından elde edilen gelirden söz konusu harcama masrafları ayrıldıktan sonra, kalan paranın fakir Müslümanlara dağıtılması ise son istek olarak şartnamede belirtilmiştir. Bu vakıf, Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın tesis ettiği ikinci para vakfı olma özelliği taşımaktadır.

Travnik'te kurulan bu vakıfla ilgili olan iki mübayaa hüccetinden elde edilen bilgilere göre bazı alım-satım işlemleri gerçekleşmiş ve satın alınanlar vakfa gelir olarak eklenmiştir. Satış belgelerinden biri 1182/1768 yılına aittir³³ ve tescil eden kişi Travnik Kadısı Sadık Mustafa'dır. Travnik'te bulunan Müslihüddin mahallesi sakinlerinden Mehmed Ağa bin Abdullah adlı kişi, Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın Travnik'te inşa ettirdiği cami ve medrese için kurduğu vakfına, aynı mahalledeki mülkünü bağışlamıştır. Mehmed Ağa bin Abdullah üst katında sekiz odası ile iki sofası bulunan; alt katında ahır, samanlık ve sundurmadan oluşan Yeni Hanı, ağaçları ve bostanı olan bir bahçesini, ayrıca hanın kapısının yanında bulunan çeşmeyi yalnız 1.400 esedî kuruş karşılığında vakıf gelirlerine eklenmesi şartıyla satmıştır. Satış işlemleri yapılan bu yer, satan kişi Mehmed Ağa bin Abdullah tarafından 210 kuruş karşılığında bir yıllığına kiralanmıştır.

Travnik'te gerçekleşen ikinci alım-satım belgesine göre³⁴; Travnik'te bulunan Hüseyin Kethüda adlı kişi, Kadı huzurunda Muhsinzâde Mehmed Paşa Vakfı'na dâhil edilmesi maksadıyla 130 kuruş karşılığında Muslihiddin Mahallesi'nde bulunan çayırını satmıştır. Bu yer ve çayır Paşa'nın kurduğu vakıf hanının yan tarafındadır.

2.3. Anabolu'daki Vakıf ve Hayrâtı

Mora'da bir liman şehri olan Anabolu, 1540 yılında Osmanlı Devleti'ne dâhil olmuştur. Muhsinzâde Mehmed Paşa, 1768'de Anabolu (Anapoli) Kalesi Muhafızlığı göreviyle Mora'da bulunmuştur. Paşa, 1770 yılında Mora'da başlayan Rum İsyanını bastırması için Mora Seraskeri tayin edilmiştir.³⁵

33 VGMA, defter 456, sayfa 180, sıra 33.

34 VGMA, defter 456, sayfa 181, sıra 34.

35 Nagata, "Muhsinzâde Mehmed Paşa", s.49.

Anadolu'da Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya ait 1184/1770 tarihli bir vakıf bulunmaktadır.³⁶ Paşa, Anabolu'da Büyük Orman'da bulunan etrafı zeytinliklerle çevrili 115 kök zeytin ağacının bulunduğu bahçeyi satın almış ve gelirlerini kendi adıyla kurduğu vakfa bağlamıştır. 1184/1770 tarihli mübayaa hüccetine göre;³⁷ Anabolu'da Vezir Camii Mahallesi sakinlerinden Binbaşı İsmail Ağa, Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın vekili Süleyman Ağa'ya 115 kök ağaçtan oluşan zeytinliği 500 kuruş karşılığında satmış ve bu işlemi şahitler huzurunda beyan etmesiyle alım-satım işlemi tamamlanmıştır. Zeytin ağaçlarından elde edilen gelir, Anabolu'da Sahrınç Mahallesinde önceden bina edilen hazerât-ı hasaneyn-i zülcenaheyn adlı iki çeşme için kullanılacaktır; ayrıca bu meblağın çeşmeler için gereken tamir ve bakım masraflarına sarf edilmesi istenmiştir. Vakfiyeye göre, vakıfta mütevellî olarak görev yapan kişiye günlük 10 akçe ve su taşıma görevinde olanlara günlük 3'er akçe verilmesi şartlar arasındadır. Ayrıca Mora'ya vali olanlar ile Anabolu'da kadı ve müftü vazifesinde bulunanların ücretsiz nezaret vazifesi yapacakları da belirtilmiştir. Anabolu'daki bu iki çeşmeye bakım ve onarım gerektiği için bu vakıf ihtiyaca binaen kurulmuş, şehrin ihyâsı ön planda tutulmuştur.

2.4. Şumnu'daki Vakıf ve Hayrâtı

Bulgaristan'ın en eski şehirlerinden biri olan Şumnu, 1389 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş, Niğbolu sancağına bağlı olarak idare olunmuştur.³⁸ Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın 1771-1774 yılları arasındaki dönemi kapsayan ikinci sadrazamlığı döneminde, hal-i hazırda devam eden 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle Şumnu stratejik bir üs olarak belirlemiştir. Savaşta, Ruslara karşı üstünlük kurulamadığı için Şumnu, karar merkezi haline getirilmiştir.³⁹

18. ve 19. yüzyıllarda Şumnu, İslam tasavvufunun önemli merkezlerinden biri durumundadır. 1771-1772 yıllarında Muhsinzâde Mehmed Paşa, Cerrâhiyye tarikatının yayılması konusunda Şumnu'da bazı girişimlerde bulunmuştur.⁴⁰ Muhsinzâde Mehmed Paşa Tekkesinin de olduğu Şumnu'da çeşitli tarikatlara ait on bir tekke bulunmaktadır.⁴¹

Şumnu'da Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın 1186/1772 tarih tarihinde tesis ettiği bir vakıf bulunmaktadır.⁴² Paşa'nın ikinci sadareti döneminde kurulan bu vakfın kurulmasındaki gaye, Rumeli'de Hırsova Kazası'na bağlı Derzi köyü adlı yerde kendisinin daha önce bina ve inşa ettiği câmi'-i şerîf ve mabed-i lâtif-in ihyasını sağlamaktır. Caminin hizmetlileri ve maaşları için Hırsova Kazası'nda bulunan iki göz değirmenin gelirleri vakfedilmiştir. Değirmenlerden birinin yanındaki bostan arsası da vakfedilenler arasındadır.

Muhsinzâde Mehmed Paşa vakfiyede, vakfedilen malların her sene mütevellî tarafından kiralanmasını şart koşmuştur. Elde edilen kira gelirinden sözü edilen camideki hatibin her Cuma günü, cemaate hitabette bulunma-

36 VGMA, defter 503, sayfa 242, sıra 4.

37 VGMA, defter 503, sayfa 243, sıra 5.

38 Machiel Kiel, "Şumnu", *DİA*, C. 39, (İstanbul: 2012), 227-230.

39 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 411; Nagata, "Muhsinzâde Mehmed Paşa", 50.

40 Kiel, "Şumnu", 229

41 Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, 107.

42 VGMA, defter 503, sayfa 237, sıra 2

sı karşılığında günlük 10 akçe ücret verilmesi istenmiştir. İmam olan kişinin cemaate beş vakit namaz kıldırması karşılığında günlük 10 akçe ücret alması; hadis ve tefsiri bilen bir kişinin dini nasihatlerde bulunarak Cuma namazından sonra vaaz etmesi vazifesi karşılığında 10 akçe ücret alması vakfiye şartları arasındadır. Ayrıca, iki müezzin görevlendirilerek ezan okuması, Cuma ve bayram namazlarını cemaate kıldırması karşılığında her biri günlük 8'er akçe alması şartnamede belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'i iyi okuyan iki kişinin devirhân vazifesinde bulunması ve sırayla Cuma ile salâ arasındaki vakitte, birer aşır Kur'an-ı Kerim okuyarak sevabını Peygamber Efendimiz ve Müslümanların ruhu için bağışlamaları istenmiş ve bu vazifeleri karşılığında her birinin 4'er akçe ücret alması kararlaştırılmıştır. Kayyım ve ferraş vazifesini ifa edecek bir kişinin 5 akçe ücret alması da vakfiyede belirtilen şartlar arasındadır. Kayyım vazifesi verilen kişiye hizmeti karşılığında 6 akçe ücret verilmesi şart koşulmuştur. Bu hizmetliler ve bunların giderlerinden başka caminin aydınlatılması için ihtiyaç duyulan kandil, hasır ve mum için günlük 15 akçe ayrılması istenmiştir. 5'er okkadan iki mum satın alınması ve Berat gecesi yakılması da yine vâkıfın isteklerindedir

Vakfin akarından yararlanan caminin yakınında bir sıbyan mektebi inşa edilmiştir. Bu mektepte görev yapacak muallim için 6 akçe ödenmesi vakfiyenin şartları arasındadır. Bu hayrâtın dışında Şumnu'da bulunan Muhsinzâde Mehmed Paşa Tekkesi için ve tekkenişin fukaraya 30 akçe yemek parası verilmesi vakıf şartlarına eklenmiştir. Vâkıf, şartnamede akıl sahibi ve iş bilen salih bir kimsenin vakfa mütevellî kaymakamı tayin edilmesini ve vazifesi karşılığında günlük 8 akçe ücret almasını istemiştir. Vakfedilen iki kıta değirmene, mesleki nitelik ve vasıfları bakımından yeterliliği olan, tamir ve tanzim işlerinden anlayan iki kişinin 12'şer akçe karşılığında işe alınması; değirmenlerin tamiri için gerekli masraflara harcanması kaydıyla 5 akçe sarf olunması şart koşulmuştur. Caminin imamından salâti'l-fecir'den sonra Yasin-i Şerif okuması ve sevabını öncelikle vâkıfın anne-babası ve merhum atalarına bağışlaması istenmiştir. Ayrıca Mülk Suresi'ni okuyup sevabını vâkıfın akrabalarına ve hısımlarına bağışlaması istenmiş, bu görev mütevelliyeye emanet edilmiş ve onun tarafından takip edilmesi şart koşulmuştur. Vakfin tüm giderleri iade edildikten sonra bu gelirlerden kalanların mütevellinin tayin edeceği bir hayır işine sarf edilmesi şartı getirilmiştir.

2.5. Kaçanik ve Pirlepe Derbendleri Vakfı

Kaçanik ve Pirlepe Üsküp sancağına bağlı idare merkezleridir. Üsküp'ün güneyinde bulunan ve Makedonya'nın önemli şehirlerinden biri olan Pirlepe (Prilep), 1395-1912 yılları arasında Osmanlı idaresinde kalmış ve kaza statüsünde idare edilmiştir; Kaçanik ise 17. yüzyılda Üsküp Kazasına bağlı küçük bir nahiyedir.⁴³ 1186/1772 tarihli Kaçanik ve Pirepe Derbendleri vakfı, Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın sadarete gelmesinden bir yıl sonra kayıt altına alınmıştır.

Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın 1186/1772 tarihli vakfında⁴⁴, Rumeli vilayetinde bulunan ve yol güzergâ-

43 Mehmet İnbaşı, "Üsküp", *DİA*, C. 42, (İstanbul: 2012) 379; Machiel Kiel, "Pirlepe", *DİA*, Ek-2. (İstanbul: 2016), 402; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, (Ankara: Başkanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017), 619; Eyüp Kul, "Üsküp Şehrinin İdari Yapısı, Mahalleleri ve Nüfusu (XVII. Yüzyıl)", *Yeni Türkiye Dergisi Rumeli ve Balkanlar Özel Sayısı*, C. 2 Sayı 67, (2015), 1506-1507.

44 VGMA, defter 503, safa 240, sıra 3.

hında olan Kaçanik ve Pirlepe derbendlerinin kaldırımlarının yıllık tamir ve bakımlarının yapılması söz konusudur. Bu bakım için gerekli masraflarda kullanılacak finansal kaynak ise İstanbul'da Hobyar Mahallesi'nde bulunan bir hanın geliridir (bkz. Resim:1). Muhsinzâde Mehmed Paşa yeni yaptırdığı bu bir bâb kârgir hanı Kaçanik ve Pirlepe Derbendlerinin kaldırımlarının onarımı için vakfetmiştir. Vâkıf bu vakfını kurma gerekçesini hayırlara vesile olmak, iyi amel ortaya koymak, ebediyette güzel ücret elde etmek ve hayırlı işlere kıymetli mal sarf etmek arzusu olarak ifade etmiştir.

Derbendlerin bakım ve tamirâtı için gereken masrafın teminine sarf edilen hanın üst katında 22, alt katında 12 bâb odası bulunmaktadır. Handa, 10 bab yeraltı mahzeni vardır ve ikisinin kapısı kamu yoluna açılmaktadır. Sözü edilen bu kârgir handa ayrıca 10 bâb dükkân ve içme suyu da bulunmaktadır. Vakfiyede hanın gelirinin nasıl işletileceği açıkça belirtilmektedir; Hobyar Mahallesi'ndeki bu hanın, civardaki benzer hanların kira bedelleri ile denk olmak üzere bir ön bedel dışında günlük 100'er akçe karşılığında kiraya verilmesi şart koşulmuştur. Mütevelli tarafından sözü edilen gelir toplandıktan sonra Kaçanik ve Pirlepe derbendlerindeki kaldırımların ihtiyaç duyulan yıllık bakım ve onarımı için ayrılan meblağdan sonra kalan olursa bunun vâkıfın evlat ve evlatlarının, nesilden nesile istifade etmeleri şartı vakfiyede bulunmaktadır. Fakat personel ve vazifeleri ile bunlara ödenecek ücretler hakkında bilgi vakıf şartlarına bulunmamaktadır.

Kaçanik ve Pirlepe Derbendlerinin bakımı için kurulan vakıfta vakıf yönetimi, vâkıfın kendi uhdesinde bırakılmıştır. Vakfın tevliyeti ise vâkıfın kendisinden sonra nesilden nesile, evlatlarından en uygun olanına verilmesi uygun bulunmuştur. Neslin kesilmesi durumunda kadının görüşü ile müteveyyin bir kimsenin mütevelli olması şartı getirilmiştir. Vakıf faaliyetlerini denetleme görevi yani nezaret ise sadrazamların uhdesine bırakılmıştır.

Zaman içerisinde vakfiyede bulunan şartlar ortadan kalkar ve şartlara riayet olmazsa, vakfın gelirinin ihtiyaç sahibi Müslümanlara sarf olunması da şartlar arasındadır. Bu ifade yıllar sonra karşılık bulmuş ve şartnamede değişiklik söz konusu olmuştur. Kaçanik ve Pirlepe bölgelerinin Osmanlı'nın elinden çıkması ve oradaki derbendlerin artık kullanılmaması üzerine İstanbul'da yapılan bir düzenleme ile şartlarda değişikliğe gidilmiştir.⁴⁵ Bu düzenlemeye göre sözü edilen bölgelerin Osmanlı idaresinden çıkması üzerine ve vakfiyede belirtilen ihtiyaç sahibi Müslümanlar ibaresinden dolayı, sözü edilen akar hayrâtın Darüşşafaka'ya tahsisi söz konusu olmuştur. Muhsinzâde vakfının kuruluş tarihinden bir asır sonra kurulan Darüşşafaka'ya ayrılan bu tahsisin nedeni; vakfiyede geçen, zaman içinde vakfın şartları ortadan kalkar ve şartlara riayet edilmezse, vakfın gelirinin mutlaka fukara-i müslimîne sarf olunması şeklindeki şarttır. Vakfiyede bulunan bu bilgilere dayanarak söz konusu değişikliğin yapılması uygun görülmüştür.

2.6. İstanbul'daki Hayrâtı

Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın İstanbul'da hayrâtının bulunduğu arşiv kaynaklarından elde edilen bilgiler sonucunda bilinmektedir. Paşa'nın birinci sadareti döneminde 1181/1768 tarihinde kayıt altına alınan bir hüccet

45 VGMA, defter 1757, sayfa 272, sıra 152.

belgesi, İstanbul'da Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya ait bir vakfin bulunduğuna işaret etmektedir.⁴⁶ Paşa'nın vekili ve hazinedarı hizmetinde bulunan Mehmed Ağa, satın aldığı 35 kaliçe⁴⁷; yeni bir yeşil şal ile hammalların ücreti ve personele yapılacak zamlarından oluşan 1944 kuruşu, İstanbul'da bulunan Muhsinzâde Mehmed Paşa Camiine ve türbesine bağışlamıştır.

Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın vefatından yaklaşık bir hafta öncesine tekabül eden 1188/1774 tarihli başka bir ilam belgesi mevcuttur.⁴⁸ İstanbul'da Eyüb Kazası'na bağlı Küçükköy yakınında bir su membari bulunmaktadır. Çıktığı yerden, merhûme Vâlide Sultan suyuna bağlanmakta, oradan çıkarak Sultan Bayezid Hân suyuna eklenen iki buçuk masura⁴⁹ suyun bir masurası ile kanalları, lağım ve kanallarından belirli miktardaki hissesi, 1250 kuruşa Sadrazam Mehmed Paşa'ya satılmıştır. Miras yoluyla elde edilen ve birden fazla hissedara ait olan sözü edilen suyun satışı, Paşa'nın vekili Hamdullah Beyefendi'nin satış şartlarını kabul etmesi ve belirtilen meblağı teslim etmesiyle gerçekleşmiştir. Sözü edilen suyun İstanbul'da Karagümrük mahallindeki çeşme yakınında Sultan Bayezid Hân-ı Velî maksiminden ayrılıp Karabaş Mahallesi'ndeki Uşşakî Şeyh Mahmud Efendi Tekkesi'nde icrâ olunması bu kayıttan belirtilmiştir. Muhsinzâde Mehmed Paşa, satın aldığı bu su hissesini ve suyun haklarını, Uşşakî Mehmed Efendi Tekkesi'nin masraflarını karşılamak üzere vakfetmiştir.

2.7. Silistre'deki Vakfi ve Hayrâtı

Osmanlı Dönemi'nde Silistre, Rumeli'ye bağlı Özi eyaletinin merkezi olarak idare olunmuştur. Silistre Kazası'nda Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın tesis ettiği bir vakıf olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Silistre'de Paşa'nın kendi adıyla anılan bir cami olduğu bilgisi de mevcuttur. Bu bilgiler çeşitli kaynaklar aracılığıyla edinilmişse de bu vakfin vakfiyesine ulaşılamamıştır. Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın Silistre'de bir cami ve bir vakfi olduğunu işaret eden arşiv belgeleri doğrultusunda yapılan araştırma sonucunda burada sözü edilen hayrâtın bulunmasının mümkün olduğu sonucuna varılmıştır. Bu neticeye ulaşılmadaki asıl kanı, Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın 1163/1750 ve 1170/1756 yıllarında iki defa Özi Valisi olarak görev yapmış olmasıdır. Paşa'nın diğer bölgelerde kurduğu vakıflar incelendiğinde bu vakıfların tesis edildiği yerlerin, onun idari görevlerinin bulunduğu bölgeler olduğu açıkça görülmektedir. Paşa, vazifede bulunduğu yerlerde genellikle bir vakıf kurmuş ya da hayır işlerinde bulunmuştur. Buradan yola çıkarak Paşa'nın Silistre'de de vakıf kurmuş olacağı kuvvetle muhtemeldir.

1201/1787 tarihli bir belgeye göre Silistre'de bulunan Merhûm Muhsinzâde Mehmed Paşa Caminin hita-

46 VGMA, defter 776, sayfa 65, sıra 47.

47 Kaliçe, küçük halı, seccade ve kilim anlamında kullanılmaktadır. Ercan Petek, "19. yy. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinden Kâmûs-ı Türkî Üzerinde Art Zamanlı Diyalektolojik Bir İnceleme", (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2014), 88.

48 VGMA, defter 628, sayfa 711, sıra 404.

49 Masura, vakıf sularında, suyun bir dakikadaki akış miktarını tespit etmek için kullanılan bir ölçü birimidir. Literatürdeki araştırmalar, 4.5 litre suyun bir masuraya tekabül ettiğini ortaya koymaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Sağır, "Osmanlı Su Vakıfları", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 15, (2016), 464-465.

bet görevinde değişiklik söz konusu olmuştur.⁵⁰ Silistre’de bulunan, Muhsinzâde Mehmed Paşa’nın yaptırdığı camide günlük 10 akçe vazife ile hatip vazifesini ifa eden kişinin vefatı üzerine yerine gelecek hatibin göreve gelmesi bildirilmektedir. Bu belgeye göre sözü edilen 10 akçe, Esmâ Sultan vakıflarının gelirinden karşılanmaktadır.

1206/1791 tarihli diğer belge Silistre’de Paşa’nın adıyla anılan bir caminin varlığından söz edilmektedir.⁵¹ Camiin gelirinden karşılanmak üzere Muhsinzâde Mehmed Paşa’nın türbesinde günlük 10 akçe vazife ile görev yapan türbedârın vefat etmesi üzerine yeni bir görevlendirilmenin yapılması bildirilmiştir.

1206/1791 tarihli başka bir ilam belgesinde, Silistre’de Merhum Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa Camiinde ve aynı isimli mektebinde, gelirini Esmâ Sultan vakfından almak üzere günlük 10 sağ akçe ücret ve 5 akçe zam ile türbedarlık vazifesinin tevcihi ilam olunmuştur.⁵²

1273/1856 tarihli kayıтта Silistre’de, Türbe Mahallesi’nde Silistre kalesi Emîni Süleyman Ağanın tamir eylediği Muhsinzâde Mehmed Paşa Camii vakfından karşılanmak üzere günlük 15 akçe vazife ile birinci imam ve günlük 10 akçe ücret ile hatibin vefat etmesi ile boş kalan bu vazifelerin tevcihleri söz konusudur.⁵³

SONUÇ

18. yüzyılın üçüncü çeyreğindeki önemli Osmanlı bürokratlarından biri olan Muhsinzâde Mehmed Paşa, devlet kademelerinde üstlendiği aktif görevlerle olduğu kadar kişisel çabaları ve maddi anlamdaki fedakarlıklarıyla da ön plana çıkmıştır. Araştırma kapsamında incelemeye konu olan dokuz vakfın, gündelik hayatın hemen her aşamasına dokunan faydalar üretmek üzere teşkilatlandırıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, babası Muhsinzâde Abdullah Paşa’nın ismini yaşatmak ve ona ebedi bir fayda sağlamak için kurduğu hayır eserleri, kendisinin aile bağlarına, bilhassa babasına düşkün olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Muhsinzâde Mehmed Paşa vakıflarının mekânsal dağılımında, Vodina, Travnik, Anabolu, Şumnu, Silistre, Üsküp gibi Rumeli’nin çeşitli bölgeleri ön plana çıkmaktadır. Bu durum, devlet kademelerindeki görevleri nedeniyle bulunduğu şehirlerde kalıcı bir iz bırakmayı arzuladığını ortaya koymaktadır.

Muhsinzâde Mehmed Paşa’nın tesis ettiği vakıflara bakıldığında cami, sıbyan mektepleri, medrese gibi ibadethane ve eğitim kurumu mahiyetini taşıyan yapıların ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Böyle olmakla birlikte, temel yaşam kaynağı olan suyun meskûn mahallere ulaştırılması bağlamında vakıf gelirlerini tahsis ettiği, çeşmeler yaptırdığı, şehirlerin imar faaliyetlerine katkıda bulunmak üzere kaldırım yaptırdığı, bu tür eserlerin kesintisiz biçimde toplumsal fayda üretmesini sağlamak için finansal kaynak oluşturduğu görülmektedir. Bu kaynaklar arasında, dükkân, kahvehane, bakkal gibi ticari işletmelerden elde edilen kira gelirleri ve diğer maddi kaynakları sayabiliriz. İncelemeye konu olan vakfiyelerde, söz konusu vakıf eserlerindeki faaliyetlerin sürdürülmesini sağlayan görevlilerin ücretlerinin ayrıntılı biçimde tanımlandığı görülmektedir. Tekke Camii Vakfı

50 BOA, C.EV, 185, 9218.

51 BOA, C.MF, 87, 4318.

52 VGMA, 266, 37.

53 VGMA, 586, 292.

ve Muhsinzâde Vakfı, yönetim ve işletim biçimi bakımından diğer vakıflardan ayrılmaktadır. Bu iki vakfın şartnamesindeki koşullar, para vakfı olarak tesis edildiğini ortaya koyması bakımından diğerlerinden farklılaşmaktadır.

Nihai tahlilde, Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın hayırseverlik ve vakıf faaliyetleri, döneminin sosyal ve kültürel dokusunun anlaşılmasına yardımcı olacak nitelik taşımaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, Osmanlı dönemindeki vakıf kültürünün anlaşılmasına ve bu vakıfların toplumsal dokuya olan etkisinin değerlendirilmesine katkı sunmaktadır. Aynı zamanda Muhsinzâde Mehmed Paşa, vakıf kurduğu bölgelerin imar edilmesi ve ekonomik açıdan kalkındırılmasına da vesile olmuş, bu yönleriyle, toplum yararına fayda üreten hayırsever bir devlet adamı olarak tarihi kayıtlara geçmiş ve günümüze uzanan geniş zaman diliminde isminden bahsettirmiştir.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Kaynakları

a) Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Cevdet Evkaf (C.EV), 185/9218.

BOA, Cevdet Maarif (C.MF), 87/4318.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS.MA.e), 334/8, 334/, 191/5.

b) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA, D. 456 (Anadolu Vezir Nezareti), 178/32.

VGMA, D. 456 (Anadolu Vezir Nezareti), 181/34.

VGMA, D. 456 (Anadolu Vezir Nezareti), 181/35.

VGMA, D. 456 (Anadolu Vezir Nezareti), 180/33.

VGMA, D. 101 (İstanbul Sani Hazine), 330/9.

VGMA, D. 503 (Anadolu Veziri Sadriâli), 242/4.

VGMA, D. 503 (Anadolu Veziri Sadriâli), 243/5.

VGMA, D. 503 (Anadolu Veziri Sadriâli), 237/2.

VGMA, D. 503 (Anadolu Veziri Sadriâli), 240/3.

VGMA, D. 503 (Anadolu Veziri Sadriâli), 245/6.

VGMA, D. 1757, Sayfa 272, Sıra 152.

VGMA, D. 776, Sayfa 65, Sıra 47.

VGMA, D. 628, Sayfa 711, Sıra 404.

2- Kaynaklar ve Araştırma Eserleri

Ahmed Vâsıf Efendi, Mehasinü'l-Asar ve Haka'iku'l-Ahbar, haz. Hüseyin Sarıkaya, İstanbul: İstanbul: Çamlıca Basım Yayın 2018

Aksan, Virginia H. Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010)

Ayverdi, Ekrem Hakkı. Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1982.

Beydilli, Kemal. "Küçük Kaynarca Antlaşması", DİA, C. 26. (Ankara 2002), 524-527.

Bosna-Hersek Vakıfları, C. 4. Ed. Mevlüt Çam, Rahman Ademi, Ankara: VGM Yayınları. 2016.

Emecen, Feridun. "Abdullah Paşa-Muhsinzâde", DİA, EK-1, (İstanbul: 2016), 8-10.

Gökbilgin, M. Tayyib. XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar- Mülkler-Mukataalar, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1952.

Gözübenli, Beşir. "Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Mallarının Faizli İşletilmesi Hakkında Tahlili Bir Değerlendirme", Vakıf Haftası Dergisi, 11, (Ankara 1994), 57.

- İnbaşı, Mehmet. "Üsküp", DİA, C. 42, (İstanbul: 2012), 379
- İşbilir, Ömer. "Yük", DİA, C. 44, (İstanbul 2013), 46-48.
- Kayaoğlu İsmet. İslam Kurumları Tarihi, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, 1980.
- Kiel, Machiel, "Travnik", DİA, 41. (İstanbul: 2012), 308.
- Kiel, Machiel. "Pirlepe", DİA, Ek-2. (İstanbul: 2016), 402.
- Kiel, Machiel. "Şumnu", DİA, C. 39, (İstanbul: 2012), 227-230.
- Kiel, Machiel. "Vodina", C. 43, DİA, (İstanbul 2013), 121.
- Köse, Osman. 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Kuban, Doğan. "Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", Vakıflar Dergisi (VD). VII (İstanbul 1968): 157-175.
- Kul, Eyüp. "Üsküp Şehrinin İdari Yapısı, Mahalleleri ve Nüfusu (XVII. Yüzyıl)", Yeni Türkiye Dergisi Rumenli ve Balkanlar Özel Sayısı, C. 2 Sayı 67, (2015), 1506-1507.
- Mantran, Robert. 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, ter. M.A.Kılıçbay, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Mehmed Hâkim Efendi, Hâkim Efendi Tarihi, Haz. Tahir Güngör, Cilt I, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Mehmed Hâkim Efendi, Hâkim Efendi Tarihi, Haz. Tahir Güngör, Cilt II, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Mehmed Süreyya, "Mehmed Paşa (Muhsin-zâde)". Sicill-i Osmanî, C. IV, Haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Nagata, Yuzo. Muhsin-Zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi, İzmir: Akademi Kitabevi 1999.
- Özcan, Abdülkadir. "Kapıcı", DİA, C. 24, (İstanbul 2001), 345-346.
- Öztürk, Mehmed Cemal. Şeyh Nureddin Cerrahi ve Cerrahi Takikatı, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004.
- Pakalın, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, C. III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1972.
- Petek, Ercan. "19. yy. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinden Kâmûs-ı Türkî Üzerinde Art Zamanlı Dialektolojik Bir İnceleme", (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2014).
- Sağır, Yusuf. "Osmanlı Su Vakıfları", Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 15, (2016), 464-465.
- Sezen, Tahir. Osmanlı Yer Adları, Ankara: Başkanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017.

Uyar, Beyhan. “Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Vakıfları” Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

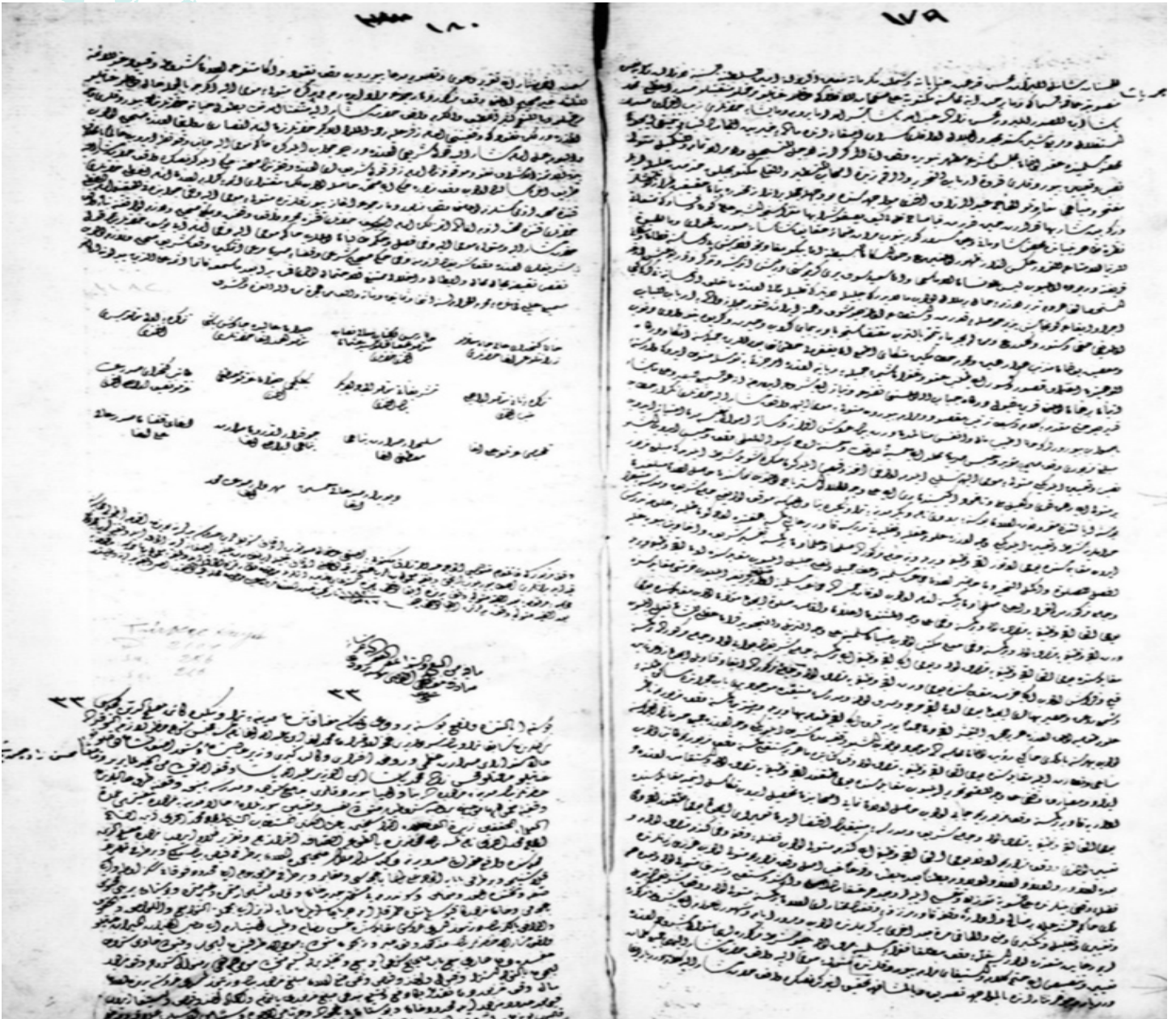
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Tarihi, C. IV. 1. Kısım, Ankara: TTK Basımevi, 1988, 400.

Yediyıldız, Bahaeddin. “Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800”, Osmanlı Araştırmaları, III, (İstanbul 1982): 143-164.

Ekler

Resim 1. Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki hanının avlusu ((Kaynak: N. Çiçek Akçıl Harmankaya. (2016) “Eminönü Muhsinzâde (Muhsinoğlu) Hanı”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, Sayı 25, s. 94.)

Tablo 1: Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın Kurduğu Vakıflara Ait Bilgiler

Vakfın Adı	Tarihi	Akarı	Hayrâtı
Vodina	1169/1756	-üç mumhane dükkanı -iki kahvehane -hasırcı dükkanı -berber dükkanı -iki bakkal dükkanı	-Muhsinzâde Abdullah Paşa Cami -Muhsinzâde Mehmed Paşa Cami
Travnik	1179/1765	Ebubekir Hamamı ¼ hissesi	-Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın Türbesi
Travnik	1181/1767	3.000 kuruş	-Tekke Cami -Medrese -Muallimhane
Travnik	1182/1768	4.000 kuruş	-Cami -Medrese
Anadolu	1184/1770	115 kök zeytin ağacı	-iki çeşme
Şumnu	1186/1772	-iki kıta değirmen -bir bostan arsası	-cami -mekteb -tekke
Kaçanik ve Pırlepe	1186/1772	-İstanbul'da bir han	-derbend kaldırımları